

A MODERN ALKOTMÁNYOK GYŰJTEMÉNYE.

Dareste «*Les constitutions modernes*» című alkotmány-szöveggyűjteményének második kiadása közelébb hagyta el a sajtót.¹

Nagy szükség volt immár a második kiadásra, mert az első megjelenése óta (1883), nyolcz év alatt, a legtöbb állam alkotmánya többé-kevésbé módosított.

Portugallia 1885-ben parlamentjét reformálta, a pairek kamarájának alkotó elemeit egy új elemmel, 50 választott parral gyarapítván. Hollandia, mely 1848 óta, csaknem negyven éven át, lényegesebb változtatást nem tett alkotmányán, 1887-ben annak majdnem minden pontját átdolgozta: az 1887-ben hozott «grondwet»-nek különösen a trónöröklésre, a választásokra, a parlament összeállítására s az igazságszolgáltatásra és hadseregére vonatkozó határozmányai teljesen újak. Szerbia és Románia a berlini szerződés által független fejedelemségekkel declaráltatván, ez a körülmény természetesen szükségessé tette alkotmányuk gyökeres revisióját. Brazília 1891. febr. 24-én köztársasággá alakult át. Franciaország-

¹ Les constitutions modernes. Recueil de constitutions en vigueur dans les divers états d'Europe, d'Amérique et du monde civilisé. Traduites sur les textes et accompagnées de notices historiques et de notes explicatives par F. R. Dareste avec la collaboration de P. Dareste. Deuxième édition. Revue, corrigée et mise au courant des modifications les plus récentes. Tome I. II. Paris, A. Challamel. 1891.

ban az 1884. decz. 9-én kelt törvény a senatus szervezetét és a senátorok választását módosítja, 1885-ben pedig ugyanott a lajstromos szavazást (scrutin de liste) léptették életbe, melyre nézve 1889-ben még két újabb törvény is intézkedik. Schweizban az 1874-ki szövetségi alkotmányt, mely a kantonok autonomiáját erősen kikezdte, a centralisatió szellemében tovább fejlesztették. Hazánkban 1885-ben a főrendiházat szervezték egészen újra. Csak Belgium, Spanyolország, Olaszország és az Egyesült-Államok maradtak régi szervezetökben.

Ha az a sokat emlegetett, de oly sokszor félreértett vagy meg nem értett nemzeti génusz nem üres frázis, a mint hogy nem az; ha társadalmi téren, a tudomány, irodalom, művészet, közgazdaság körében érvényesülésének megvan a jogsultsága: a nemzet jellemének, vérmérsékletének, műveltségének, multjának, traditióinak annál inkább kifejezésre kell jutni alkotmányjogi intézményeiben. Végeredményében tehát minden nemzet saját génuszát követve rendezi ugyan be állami életét; de másrésről nem zárkozhatik el az idegen népektől. Ha feladásunk — írja a magyar doctrinairek ékes-tollú vezére — az európai népcsaláddal közösen működni a közösen jóknak ismert czélok létesítésére, működni mint élő tag, melynek ha más rokonai nincsenek, vannak szükségképen választott rokonai, mert hiszen vannak sympathiái és antipathiái: akkor igen természetes, hogy egyben-másban éppen úgy utánozzuk e rokonokat, mint a hogy ismét egyébben, ha Magyarország felküzdheti magát oda, hová annyi szent óhaj-tás várja, annak idejében mi is fogjuk sajátágainkból gazdagítani az európai eszmetőkét.

Épp a magyar doctrinairek működésének eredménye mutatja, mennyire előnyös lehet a haladás szempontjából a külföld utánzása. Csak a szolgálai utánzástól tartózkodjunk és soha ne mulasztjuk el saját speciális viszonyaink figyelembevételét, midőn idegen növényeket ültetünk át hazánk földjébe.

Az idegen talaj felkutatása, vizsgálata azonban, idegen eszközök segélyével még a szakemberek egy részére nézve is kényelmetlen s többé-kevésbé meg van nehezítve; a laikusra nézve meg jóformán lehetetlen. Pedig hogy a külföldi állami élet szövevényeibe a nagy közönség is beavattassék, ez politikai tekintetben egyáltalán nem közömbös dolog. Az, a mit Concha említ *az újkori alkotmányokról* írt könyvében, hogy t. i. nálunk különösen az utóbbi időben felettébb lábrakapott a külföldieskedés, hogy az országgyűlési képviselőtől kezdve le a falusi biróig mindenki nagyképszerűsítővel folytonosan a külföldet emlegeti, s hogy mindez annak tulajdonítható, hogy a külföldet aránylag kevesen ismervén, a kisebbség az értelmi terrorismus egy nemét gyakorolja a többség felett: bizonyára magában véve is elég fontos szempont arra nézve, hogy a külföld állami és társadalmi intézményeit magyar nyelven írt művekben mutassák be az arra hivatottak a magyar közönségnek. De a mi ennél még inkább figyelembe veendő, az, hogy ily módon lehetővé válik, mikép külföldi intézmények a nemzeti közvélemény idomító hatása alatt idegenszerűségeikből kivetkőztetve recipiáltassanak.

Egy, a Dareste-éhez hasonló alkotmány-szövegcompiláció közrebocsátása a M. T. Akadémiának lenne föladata, nemcsak azért, mert magánkiadások ily költséges vállalatba nem igen bocsátkoznak, hanem azért is, mert az idegen alkotmány-törvényeknek a különböző európai nyelvekben teljesen jártas szakemberek által eszközzendő fordítását hitelesnek, teljesen megbízhatónak csak akkor fogja a közönség tekinteni, ha az Akadémia a maga elismert tekintélyével mintegy szentesíti.

A modern alkotmányok háromféleképen mutathatók be. Vagy az egyetemes államjog keretében, vagy az egyes államok alkotmánya külön-külön rendszeresen feldolgozva, vagy a charták, illetőleg a fontosabb alaptörvények, tehát a nyers anyag közzététele alapján.

Egyetemes államjogunk, a milyen például Bluntschli «*Allgemeines Staatsrecht*»-je, nekünk nincsen; de pótolja azt némileg Kautz «*Politikája*», melyben a modern államok tételes közjogi intézményeire — legalább a jegyzetekben — bőven találunk utalásokat, jóllehet magában a szövegben annál ritkábban. Kautz respectálja a politika és államjog határvonalait, a mi tudományos szempontból teljesen indokolt ugyan, de didaktikai szempontból annál kevésbbé. Iskolai használatra szánt Politikában, mint azt más helyütt és más alkalommal kifejtettem, nem lehet mellőzni azon államjogi intézményeket, melyek az egyes politikai tantételek könnyebb megérthetését teszik lehetővé. Akkor például, midőn én politikai előadásaimban a monarchiáról beszélek, a monarchikus alapelveket mintegy megtestesítem, láthatókká, kézzelfoghatókká teszem azáltal, hogy elmondom, miképen alkalmaztatnak a kifejtett principiumok a magyar, az angol monarchiában és egyebütt. Mindezt Kautz is nagyon jól tudja. Mint tanár — úgy emlékszem — előadásaiban követte is ezt a módszert; mint író azonban, kézikönyvében, nem akarván a politikát kivetköztetni valódi jellegéből, jegyzetekben adja meg a tételes intézményekre való folytonos hivatkozással az abstractiókra nézve a szükséges felvilágosítást, útbaigazítást. A «*Jogtudományi Közlöny*» egyik folyó évi márcziusi számában tehát annak a felszólalásnak, melyben egy álnevű cikkíró, a budapesti egyetemen a politikai tanszéknek új erővel leendő betöltése alkalmából a politika előadásában új, az eddigitől eltérő módszer alkalmazását sürgeti, — csak annyiban van alapja, hogy a politika és az egyetemes államjog anyagát jövőre még szorosabban össze lehetne olvasztani s a két tudomány, mint egymásra ható, egymást kiegészítő szerves egész tárgyalatnék, a mit a mi viszonyaink közt annál természetesebbnek találnánk, mert az összehasonlító vagy egyetemes államjogi szakoktatásunk disciplinái közé különben sincs fölvéve.

Az egyes államok alkotmányának rendszeres feldolgozását Concha már megkezdte s eddigi tanulmányainak eredményét két kötetben közrebocsátotta.¹ Az ő felfogásában annyira az eredetiség, hogy műve még azokra nézve is tanulságos, a kik az újkori államok szervezetét elsőrendű forrásokból ismerik. Kiváló eruditiójánál fogva ki tudja fürkészni az alkotmányok legjellemzőbb vonásait, s éppen ezért meglehetősen szűkre szabott keretben is tiszta képet nyújt azokról. A ki Anglia vagy az amerikai Unió alkotmányának részleteibe akar behatolni, az forduljon Todd-hoz, illetőleg Bryce-hez; de a ki az említett alkotmányok *alapelveivel* akar tisztába jönni, azt Concha itt-ott nehézkes irálya daczára is útbaigazítja.

Alkotmány-szövegcompilatióknak szintén van, tudtommal, kettő is; de egyik sem felel meg a magasabb tudományos igényeknek.

Az első e nemű kísérlet a Mészáros Károlyé,² kit az 1848-ki események ösztönöztek Európa legújabb alkotmányainak összegyűjtésére, úgy gondolkozván, hogy «a magyar státusalkotmány megállapítása s az országgyűlési teendők tekintetében az európai alkotmányok ismerete, bizonyonyal pharosi fény leend, mi nélkül politikai életünk sötét pályasíkján bizton nem léphetünk». A csonkán maradt mű a lázas sietség nyomait viseli magán. Tartalma épp oly sovány, mint a mily incorrect az irálya.

Jánosi Ferencz 1867-ben megjelent «*Alkotmányok gyűjteménye*» című munkája,³ Anglia, Franciaország és az amerikai Unió alkotmányát mutatja be történelmi fejlődésök-

¹ Újkori alkotmányok. Irta Concha Győző. Budapest. Kiadja a M. T. Akadémia. I., 1884. II., 1888.

² Európa legújabb alkotmányai. Különös tekintettel Európa társadalmi állására. Közli Mészáros Károly. Pesten, 1848. Magyar Mihály.

³ Alkotmányok gyűjteménye. Összegyűjtötte Jánosi Ferencz. I. II. Pest. Kiadja Pfeifer Ferdinánd. 1867.

ben s ezenkívül közli Schweiz 1848-ki és Belgium 1831-ki chartáját. De a második kötetben Jánosi is félbehagyta a munkát. A harmadik kötetben, — mely Belgium «teljes állami szerkezetén» kívül Anglia, Franciaország, Schweiz és Belgium «ipari és kereskedelmi szerkezetét» tartalmazta volna, — a munka czíme és tartalma bizonyára meghasonlott volna egymással. Jobban tette tehát a szerző, hogy nem ment tovább, annyival inkább, mert stylje különben is nélkülözi azt a szabatossgot, a mire idegen törvények fordításánál különösen szükség van.

Az újabb időben még Schvarcz Gyula bocsátott közre egy «*Egyetemes alkotmányismét*»;¹ de ez nem egyéb, mint iskolai használatra szánt rövid vázlata a modern alkotmányoknak. A polgári iskolák és tanítóképezdek növendékei használhatnák, ha a jelenlegi tanterv megengedné s ha képesek volnának Schvarcz Gyulának akár az államtudományi alapfogalmakra vonatkozó, bevezetésképen közlött tudós definióit, akár tömör alkotmány-kivonatait megérteni. Egyébiránt azt hisszük, hogy a mennyiben a tanítóképezdek és polgári iskolák tantárgyai közé az alkotmánytan föl van véve, s a mennyiben a politika elemeinek s az idegen alkotmányok vázlatának ismerete a hazai alkotmánytan megértése végett szükséges: ez utóbbiak a magyar alkotmánytan keretébe illeszthetők be s így önálló feldolgozásuk fölösleges.

A magyar szöveggyűjtemények tehát — nem számítva ezek közé Schvarcz most említett tankönyvét — részint elavultak, részint hiányosak és tökéletlenek, úgy hogy ezeknek pótlásáról okvetetlenül gondoskodnunk kell.

Az egyszerű szöveg-compilációnak, szemben az alkotmányok rendszeres földolgozásával, van két nagy hátránya.

¹ Egyetemes alkotmányisme rövid vázlatban. Schvarcz Gyulától. Budapest. Aigner Lajos. 1880.

Az egyik az, hogy a dolog természeténél fogva többnyire csak az írott kútfőkre szorítkozhatik, holott az állam *írott* alkotmánya — a mint az magától érthető, de a mint arra Dareste is figyelmeztet bennünket — politikai intézményeinek teljes képét s közjogát nem tükrözi hiven vissza.

Az írott alkotmány tudvalevőleg vagy egy chartában, vagy a különböző időben hozott alaptörvények egész sorozatában foglaltatik; de mindenütt kiegészítendő a szokás által, mely néhol — miként Angliában — a közjog alapját képezi s az írott jognak csak másodrendű szerepet enged.

Dareste az angol alkotmánytörvények közül például csak a következőket közli: a Magna Chartát, a mint az 1225-ben harmadizben erősített meg III. Henrik által; I. Eduárd 1297. okt. 10-én kelt chartáját; a statutumot «de tallagio non concedendo», melyet Walter of Hemingburgh «Articuli inserti in Magna Charta» czim alatt idéz s melyre a Petition of Rights bevezetésében is történik hivatkozás, de a mely egy gyűjteményben sem fordul elő; továbbá a Petition of Rights-t, a Bill of Rights-t s végre az Act of settlement-t.

Arra nem is reflectálván, hogy mily önkényesen járt el az alaptörvények közlésénél, midőn az egyéni szabadság legfőbb biztosítékát képező Habeas Corpus-actát, az Angolország és Skócia uniójára, valamint az Anglia és Írország uniójára vonatkozó törvényeket, a Catholic relief act-ot, az 1832-iki Reform Bill-t mellőzte: csak azt jegyezzük meg, hogy nincs olyan ember, a ki az írott jog néhány forrásából — még ha teljesebben mutatnók is be azokat neki — csak valamennyire is világos képet szerezhetne magának Anglia állami szervezetéről akkor, a midőn az angol közjognak köztudomás szerint a jogászok műveiben, a birói gyakorlatban s a nép jogi meggyőződésében nyilvánuló közös jog (common law) képezi legfőbb forrását.

Magyarországon a szokás szintén a legfontosabb közjogi kútfők közé tartozik. A király a koronázási hitlevélben ígéretet tesz, hogy szentül és szigorúan megtartja és mások által is megtartatja nemcsak az ország szabadalmait, kiváltságait és törvényeit, hanem «*törvénytzerű szokásait*» is; az 1791: X. t.-cz.-ben hasonlóképen ki van mondva, hogy ő Felsége és utódai Magyarországon annak törvényei és *szokásai* szerint (*propriis legibus et consuetudinibus*) fognak uralkodni és kormányozni. Sőt a mi közjogunkban a örvény és a szokás mellett még nagy szerepet játszanak az okleveles szerződések, kiváltság-levelek, kormányrendeletek, helyhatósági statutumok is.

A magyar alkotmány mibenlétével sem lehet tehát csupán az alaptörvényekből megismerkedni, különösen ha oly hiányosan közlik azokat, mint Dareste, ki az újabb alkotmányunk bázisát képező 1848-ki törvények közül például csakis a III. és IV. törvényezikket adja egész terjedelmében s a VIII. és XX-iknek egy-egy pontját mutatja be, a többitől ellenben a történelmi jegyzetek közt éppen csak hogy említést tesz.

A másik hiánya a szöveg-compilációnak az, hogy pusztán annak segélyével igen nehéz a különböző alkotmányok összehasonlítása, áttekintése, miután az úgynevezett papiros-alkotmányokat magukban foglaló charták, úgy tartalmukra, mint különösen szerkezetükre és beosztásukra nézve lényegesen különböznek egymástól.

Sardinia alaptörvényében, melyen az egységes Olaszország alkotmánya sarkallik, csupa általánossággal találkozunk, s a részletes intézkedéseket a speciális szervezeti törvényekben kell keresnünk. Egyik pontjában ki van például mondva, mikép a senatus állambirósággá alakulhat, hogy ítéletet hozzon a felségsértés, az állam biztonsága ellen elkövetett merénylet eseteiben s a képviselők kamarája által vád

alá helyezett minister felett; de az állambíróság eljárására az alaptörvény nem reflectál, azt külön törvény szabályozza.

A badeni nagyhercezség 1818-ki alkotmánya ellenben külön cím alatt, egész részletességgel intézkedik a minister vád alá helyezéséről, illetőleg a ministeri jogi felelősség elvének mikénti érvényesítéséről.

Vannak továbbá alkotmányok, melyek a szoros értelemben vett közjog határain nem terjeszkednek túl, míg viszont vannak olyanok, melyek a közigazgatást is és pedig nemcsak általában, de egyes ágaiban is szabályozzák.

Az 1814-iki norvég alkotmányban érintve sincs a közigazgatás.

Az 1831-iki belga alkotmány a megyék és községek szervezését egyenesen a törvényhozásra bizza s csak bizonyos vezéreket állapít meg, a miket a törvényhozásnak ebbeli feladata megoldásánál majdan figyelembe kell vennie, például hogy a megyei és községi tanácsok ülései a törvény által kijelölendő határok közt nyilvánosak, hogy a nyilvánosság elve a megyei és községi költségvetésre és számadásokra nézve is érvényesül, hogy a királyt és a törvényhozó hatalmat a beavatkozás joga illeti meg, midőn a megyei és községi tanácsok hatáskörüket túllépik, vagy midőn a közérdeket megsértik.

Románia 1866-ki alkotmánya, mely a közigazgatás rendezését hasonlóképen a törvényhozásnak tartja fenn, még általánosabban formulázza az e tekintetben követendő elveket, midőn csupán annyit mond, hogy a közigazgatási törvényekben a községek függetlensége és a legteljesebb decentralizáció elve érvényesüljön.

Ezekkel szemben a hollandiai alkotmány a megye és a község szervezetét részletesen megállapítja, sőt még a közoktatásügyre és a szegényügyre is külön fejezet alatt reflectál; a szász, bajor és württembergi királyság alkotmá-

nya pedig még a pénzügyi közigazgatás területére is átsap, midőn az államjóságookról intézkedik.

Az alkotmány-gyűjtemény első helyen említett hiányán csak úgy lehetne némileg segíteni, ha a szerkesztő a történeti alkotmányok minden kútforrását a lehetőség szerint fölhasználná, a nemtörténeti alkotmányok bemutatásánál pedig nem szorítkoznék kizárólag a chartákra, hanem az ezeket kiegészítő szervezeti törvények fontosabbjait is közlené. Ennek a módszernek a keresztülvitele bizonyára nagy nehézségekkel van összekötve s mindenkéül az egyes alkotmányok minden részletébe, szellemébe, történeti fejlődésébe teljesen beavatott munkatársakat föltételez. De hogy e nélkül a módszer nélkül a szöveg-compilatiónak különösen a történeti alkotmányokat magában foglaló része sikeresen, az elmélet és a gyakorlat követelményeinek megfelelőleg nem állítható össze, arról — mint fennebb említők — éppen a Dareste munkája győzhet meg bennünket leginkább.

Dareste a szöveg-compilatió forrásait a minimumra akarná reducálni, előszavában kijelentvén, hogy csupán a politikai szervezet alapjául tekintendő, szoros értelemben vett alkotmány-szöveg közlésére fog szorítkozni s ennek folytán mellőzni kívánja a területi viszonyokra vonatkozó, valamint a trónörökösödést szabályozó törvényeket és családi statutumokat s a tisztán diplomatiiai jellegű okmányokat.

Ugyde a munka folyamán, eme kijelentésével többször összeütközésbe jön, miután kénytelen maga is belátni, hogy a forrásoknak általa tervezett korlátozása kivihetetlen.

Vannak ugyanis diplomatiiai jellegű okmányok, nemzetközi szerződések, melyek bizonyos államok közjogát szabályozzák. Hogy lehetne tehát ezeket tekinteten kívül hagyni?

Ott van például a berlini szerződés, mely kimondja, hogy *«Bulgária közjogának alapját a következő határozatok fogják képezni: A vallási és felekezeti különbség nem*

hozható fel senki ellen indokul arra, hogy kizárassék vagy képteleníttessék polgári és politikai jogai élvezetére, közhivatalok, tisztségek és méltóságok viselésére, vagy a különféle üzletek és iparok bármely helyen való folytatására. Minden hitvallás szabadsága és külső gyakorlása biztosítva van úgy a Bulgáriához tartozó polgárok, mint a külföldiek részére és a különféle vallásfelekezeteknek sem egyházi szervezkedése, sem lelki főnökeikhez való viszonyaik útjába akadályt gördíteni nem szabad». (V. cikk.)

Ugyanez a határozat ismételtetik az említett szerződésben Montenegróra, Szerbiára, Romániára s megbővitve és részletezve Törökországra nézve. Ennélfogva Daresté — igen helyesen ugyan, de önmagához következetlenül — Montenegro 1855-ki s az ezt kiegészítő 1868-ki és 1879-ki alkotmánya, valamint Bulgária 1879-iki alkotmánya helyett a berlini szerződésnek Bulgáriára vonatkozó I., III. és V. cikkét s Montenegróra vonatkozó XXVII. és XXX. cikkét adja szó szerint. A mire csak az a megjegyzésünk, hogy a mennyiben a vallásszabadságot biztosító III. és XXVII. cikk szóról szóra ugyanaz: elég lett volna az egyiknek közlése s e helyett föl lehetett volna venni, az illető államok czíme alatt, a IX. cikket, mely a porta és Bulgária közti hűbér szerű viszony mibenlétére vet világot, az utóbbi által fizetendő hűbéradóra nézve intézkedvén, továbbá a XXIX. cikk egy részét, mely Montenegro souverainitását korlátozza, a XXXIV. cikket, mely a szerb fejedelemség s a XLIII-kat, mely Rumánia függetlenségét ismeri el, végre a LXII. cikket, mely Törökországban a vallásszabadságra nézve intézkedéseket tartalmaz.

A trónörökösödést szabályozó törvényeket sem lehetett Daresté-nek kihagynia gyűjteményéből, nemcsak azért, mert a trónöröklés szabályai a közjog integrans részét képezik, hanem azért sem, mert a chartákat megcsönkítés nélkül közlővén, a trónöröklés ügye csaknem mindenikben előfordul.

Különben még az angol történelmi alkotmány fontosabb alaptörvényei közt is ott találjuk Dareste művében a jelenlegi uralkodóház trónörökösödési jogát megállapító Act of settlement-t. Csak a mi *pragmatica sanctio*nkat mellőzi, a mi annál nagyobb hiba, mert az 1867: XII. t.-cz. 1. §-a szerint is «azon kapcsolat, mely egyrészről a magyar korona országai, másrészről ő felségének többi országai és tartományai között jogilag fennáll, az 1723: I., II. és III. törvény-cikkek által elfogadott *pragmatica sanctio*n alapszik»; mert a Magyarország és Ausztria közti *personal unio* tehát jogi alakban a *pragmatica sanctio* által jött létre; mert az 1867: XII. t.-cz. megalkotásánál mind ő felsége, mind az országgyűlés az 1723-iki örökösödési törvényt «közösen elismert kiindulási pontúl tűzvé ki», az 1867-ki kiegészítési törvény a nélkül alaposan meg sem érthető, s mert végre a *pragmatica sanctio*ban a trónöröklés rendjén kívül a kölcsönös védelem és Magyarország önállósága, tehát a legfontosabb, mélyreható közjogi elvek vannak kimondva.

Az alkotmányok összehasonlítását, áttekintését, — mely, mint fennebb említők, a *szöveg-compilatio* alapján szintén igen nehéz, — a különböző alkotmány anyagának rendezése, tárgyak szerint való csoportosítása könnyítené leginkább meg. De minthogy ez a charták és az alaptörvények egyes fejezeteinek, pontjainak összevissza való forгатását involválná, s minthogy ily módon az alkotmányokat eredeti szerkezetükből szükségképen ki kellene vetköztetni: az említett eljárás a *szöveg-compilatio* természetével ellenkeznék.

A legcélszerűbb tehát Dareste példájára egy pontos és kimerítő *analyticus* táblázat készítése. Ennek segítségével könnyűszerrel szembeállíthatjuk a különböző alkotmányjogi intézményeket egymással s ezenfelül tisztába jöhetünk azzal is, hogy mik az egyes alkotmányok tárgyai.

A *szöveg-compilatio* szerkesztésénél követendő irány-

elvekre nézve Dareste művéből sok tanulságot merithetünk magunknak, a nélkül azonban, hogy Darestet mindenben követhetnők.

Dareste 40 állam alkotmányát adja. Mellőzi azonban a legtöbb német fejedelemséget és hercegséget, a schweizi cantonokat, az amerikai Unió államait, a spanyol Amerika köztársaságait s az angol gyarmatokat, illetőleg ezekre csak történelmi jegyzetekben reflectál.

E szerint Dareste műve nem levén teljes gyűjteménye a modern alkotmányoknak, mint forrásmű csak részben használható. A szerkesztő, saját vallomása szerint, hely szűke miatt volt kénytelen a modern alkotmányok nagyobb részét kihagyni gyűjteményéből. Ez olyan kifogás, melyet egy irodalmi privát vállalat hiányának igazolásául elfogadhatunk. De azt már aztán határozottan megkivánjuk, hogy a «szemlévények» kiválogatásában a szerkesztő tervszerűleg járjon el, hogy ama hiányt legalább némileg pótolván, ne érezzük, ne vegyük észre azt minden lépten-nyomon.

A helylyel főképen az összetett államok alkotmányának közlésénél takarékoskodott, oly módon azonban, hogy ez a takarékoskodás a mű értékének rovására esik.

A schweizi szövetségnek például három cantonát veszi fel a gyűjteménybe: Appenzell Rhodes-Extérieures-t, Bernt és Genf-et. Az elsőt azért, mert — mint maga írja — a tiszta vagy közvetlen demokratia mintaképe, a két utóbbit pedig bizonyára azért, mert a demokratia másik alakját, a közvetett demokratitát képviseli, illetőleg képviselte.

A schweizi cantonok tényleg két főcsoportba oszthatók. Az egyik csoportba tartoznak azok a kis cantonok, melyekben — az athenei demokratia mintájára — minden teljeskorú, feddhetetlen jellemű polgár részt vesz a közhatalom gyakorlásában; a másikba pedig azok, melyekben a souverainitást a nép, képviselői által gyakorolja.

Ha Dareste az egyik Appenzell canton alkotmányát közlötte: «hely szűke miatt» a másik Appenzell, Uri, a két Unterwalden és Glarus alkotmányait bátran mellőzhetette; mert mindenik a cantonok első csoportjába tartozik.

De a schweizi szövetség képviseleti demokratiáinak minden változatát a genfi és herni alkotmány nem tükrözi vissza.

Bluntschli, — kinél alaposabban Schweiz közjogát senki nem ismerte, — a helvét képviseleti demokratiáknak négy változatát különbözteti meg, u. m.: 1-ször az ú. n. veto-cantonokat, melyekben a törvényhozó-testület által alkotott törvények, ha a polgárok bizonyos száma kívánja, népszavazás alá bocsáttatnak; 2-szor a referendum-cantonokat, melyekben a törvényhozás által elfogadott *minden* törvény a községekben népszavazás alá bocsáttatik; 3-szor azokat a cantonokat, melyekben a referendum mellett a nép a törvénykezdeményezés jogát is gyakorolja, olyformán, hogy utasíthatja a kormányt, mikép egy bizonyos törvényjavaslatot terjesztszen a nagytanács elé;¹ 4-szer a tulajdonképeni képviseleti cantonokat, melyekben a nép a törvényhozó hatalom gyakorlásában közvetlenül nem vesz részt, kivéve az alkotmány revisióját, mely felett népszavazás útján határozhatnak.

Genf a Bluntschli által úgynevezett veto-cantonok közé sorozható, a mennyiben 1879-ben Neuchâtel-lel együtt életbe léptette a «referendum facultatif»-ot, mely abban áll, hogy a törvény népszavazás alá bocsátandó, ha kihirdetésétől számított 30 nap alatt legalább 3500 választó polgár a referen-

¹ 1891. április 8-án a nemzeti tanács az 1874-ki szövetségi alkotmány 118. pontját akként módosította, hogy ha 50.000 választó az alkotmány valamely pontjának eltörlését vagy módosítását, vagy abba valamely új pont föl vételét kívánná, a revisio kérdése népszavazás alá bocsáttassék. Ily módon tehát az iniciatívával — de csakis a szövetségi alkotmányra vonatkozólag — a schweizi szövetség összes polgársága felelősséget vállalt.

dumot kívánja. Bern pedig referendum-cantonná lett 1869. jul. 4-én, midőn kimondta, hogy minden törvény népszavazás alá bocsátandó.

A genfi és berni alkotmányon kívül tehát Dareste-nek legalább még egy tulajdonképeni képviseleti alkotmánynyal bíró cantont is be kellett volna mutatnia, a milyen volt 1879-ig Genf s a milyen jelenleg Freiburg; valamint egy olyan cantont is, pl. Aargaut, Thürgaut, a hol a nép az iniciativa jogával van felruházva.

A német birodalom államai közül Dareste csak a porosz, bajor, szász és württembergi királyság, valamint a badeni nagyhercezség és Hamburg alkotmányát reproducálja, a mit kifogásolnunk kell. Ha már a kisebb hercezségek mindenkének nem jutott hely: legalább a mecklenburgi és szász-weimári nagyhercezségek alkotmányát vette volna fel, amazt azért, mert még mindig magán viseli a hűbériség jellegét, úgy hogy a szó szoros értelmében rendi alkotmánynak tekinthető; emezt pedig azért, mert mintául fogadtatott el a többi apróbb német hercezségek egy része által s mert — miként ez utóbbiak — az egykamara-rendszer alapján áll.

A mi Dareste módszerét illeti, azt általában helyeseljük. A gyakorlati élet szükségleteit tartván szem előtt, a jelenre fekteti a fősúlyt s a multa csak annyiban terjeszkedik ki, a mennyiben a ma fennálló alkotmányok megértése végett szükséges azoknak előzményeit is ismerni. Történelmi jegyzetei épp oly becsesek, mint a szöveget felvilágosító magyarázatai. Ez utóbbiak, melyekhez legfőbb forrásul a «Société de législation comparée» közleményeit használta fel, teljesen tárgyilagosak. Elvül tűzte ki maga elé, hogy kritikát nem gyakorol. Felvilágosítással szolgál ott, a hol arra szükség van, a nélkül, hogy bírálna.

Ettől az elvétől nagyritkán tér el s úgy látszik, akkor is inkább csak tévedésből. Gyűjteményében csak elvéte for-

dúl elő olyan megjegyzés, -mint a milyennel a mi választási törvényünket kíséri, melyről azt állítja, hogy *kitűzött célja ama magyar elem túlsúlyának biztosítása, a mely pedig alig több Magyarország összes népességének felénél*. Hogy igaz-e ez vagy sem, arról itt nem szólnunk. De hogy nincs helyén a Daresté gyűjteményében, az kétségtelen. Ránk, magyarokra annál bosszantóbb, mert félreértésekre adhat okot.

Ez az egy — akarjuk hinni — véletlenségből becsúsztott kritikai megjegyzés is mutatja, mily szigorúan tartózkodnia kell a szöveg-compilatio szerkesztőjének az intézmények bírálatától, ha művének hasznavehetőségét, megbízhatóságát föltétlenül biztosítani akarja. Ime, egy-két odavetett szó mily hamis színben tüntetheti fel a világ előtt egy nemzetnek alkotmányos intézményeiben kifejezett politikáját. Az a külföldi ember, a ki nem ismeri Magyarország történetét és viszonyait, nem azt fogja-e következtetni Daresté észrevételéből, hogy először is a magyar elemet csekély számánál fogva nem illeti meg a többi nemzetiséggel szemben a suprematia, másodsor, hogy arra. a mire nincs joga. erőszakos eszközökkel törekszik?

Magát Darestet különben csak annyiban hibáztatjuk, a mennyiben magyar munkatársát nem ellenőrizte kellőképen. Ha jobban vigyáz rá: lehetetlen, hogy észre ne vette volna, mikép a választási törvényt a helyett, hogy tárgyilagosan commentálná, bírálja s ezzel a vállalat programmjával ellentétbe helyezi magát.

Olyan vállalatnál, mint a Daresté-é, pontos utasításokkal ellátott munkatársak egész sorára van szükség. Mert a szöveg-compilatio megbízhatósága szempontjából föltétlenül megkívántatván az is, hogy minden alkotmány lehetőleg az eredeti forrásokból álltassék össze, erre egy ember, bármily alapos képzettséggel s bármily széleskörű nyelvismerettel bírna is, nem képes.

A Dareste művében közlött alkotmányokat az eredeti szövegből fordították, és pedig gondosan. Az idegen kifejezések mindenikére nem állván rendelkezésekre teljesen megfelelő francia szó, ezeket zárjelben eredetiben közlik, s — a mi különösen méltánylandó — nagyon ritkán ferdítik el. A magyar szók csaknem kivétel nélkül hibátlanok. Csak Br. Jeszenszkyt, — a ki a társországoknak a magyar államhoz való közjogi viszonyáról írt, — változtatják át Feszenskivé s a népfölkelést «landsturmá».

Vakmerőség lenne a részünkről állítani — írja Dareste az előszóban — hogy fordításaink hibátlanok; de nem habozunk elvállalni a felelősséget az esetleg előforduló hibákért, minthogy *egy fordítást sem vettünk másodkézből*. Még a francia hivatalos és félhivatalos fordításokat sem reprodukáltuk amaz országokra nézve, melyekben a francia nem hivatalos nyelv (Hollandia, Dánia, Svédország stb.), mivel ezek úgy irány, mint pontosság tekintetében kifogás alá esnek.

A bibliographia összeállításánál is meglátszik, hogy Dareste olyan szakemberek közreműködését vette igénybe, kik saját nemzetüknek nemcsak közjogát, de államjogi és alkotmánytörténeti irodalmát is alaposan ismerik.

A szöveg-compilatio kiegészítő, tehát mellőzhetetlen alkatrészének tartjuk részünkről a könyvészeti részt, mely az egyes alkotmányokra vonatkozó forrásművekkel számol be. Ez utóbbiak kiszemelése épp oly nehéz, épp oly tapintatot és figyelmet igényel, mint magának a szövegnek rendezése.

Dareste a hivatalos szöveget tartalmazó művek, továbbá a nevezetesebb commentárok s az alkotmány történetére vonatkozó munkák jegyzékét mutatja be.

A magyar alkotmány könyvészete azonban teljesebb is lehetne, mint a milyen tényleg. A szöveget tartalmazó művek közül ugyanis a Corpus Juris és az újabb törvények hivatalos

gyűjteményén kívül csak a Toldy-ét említi; Fogarasinak rendezes, az alaptörvényeket tartalmuk szerint csoportosító gyűjteményét ellenben mellőzi. A commentárok közül is hiányzik néhány, a mi Csillag Gyulának különben jeles művével bátran kiállja a versenyt. De a mit már határozottan hibáztatnunk kell, az, hogy szoros értelemben vett alkotmánytörténeti mű. a milyen például a Bartalé, Salamoné, Hajniké, a gyűjteményben egyetlenegy sincs fölvéve, a miből az idegen könnyen azt következtetheti, hogy az irodalom amaz ága nálunk parlagon hever.

A szöveg-compilatio külső szerkezetére nézve Dareste művét nem fogadhatjuk el mintául.

Nem nagyjelentőségű ugyan, de az áttekintést megkönnyíti, ha az államok bizonyos, elvi alapon megállapított sorrend szerint következnek egymásután. E tekintetben irányadóul lehetne elfogadni a nemzetközi jognak az államok rangviszonyaira vonatkozó elveit, úgy hogy az elsőrendű államok megelőznék a másodrendűeket, a teljes souverainitással bíró államok, a nem teljesen souverain államokat, az egy ugyanazon rangosztályba tartozó államok pedig — ugyancsak a nemzetközi jog által megállapított szokásnak megfelelőleg — betűrendben sorakoznának egymás mellé, azzal a különbséggel mégis, hogy egy magyar nyelvű szöveg-compilatióban a betűrend megállapításánál az egyes államoknak nem francia, hanem magyar neve vétetnék tekintetbe. Az összetett államokat illetné azonban meg az első hely, miután ezeknek szervezetében kettős souverainitás jelentkezik: az ősszállam és a részállamok souverainitása.

A mennyiben Dareste ezt a felosztást nem követi, legalább a fél-souverain államokat helyezhette volna suzerainjeik, illetőleg védnökeik mellé, pl. Monacot és San-Marinot Olaszország, Andorrát Franciaország mellé, Congot Belgium, Canadát és az ausztráliai angol gyarmatokat Anglia mellé stb.

Egészben véve azonban a Daresté gyűjteménye, belső értékét tekintve, az újabb szöveg-compilációkat messze túlszárnyalja.

Rauch *«Parlamentarisches Taschenbuch»*-ja,¹ melynek harmadik vagyis utolsó kiadása 1873-ban jelent meg, nem egyéb, mint a szerkesztő által innen is, onnan is minden válogatás nélkül összegyűjtött nyers anyag halmaza. Van ebben közölve minden, a mi csak a szerkesztőnek kezeügyébe esett: charta, alaptörvény, szervezeti törvény, egy-egy alkotmánytörténeti dissertatio, diplomai okmányok, törvényjavaslatok, melyek a gyűjtemény közrebocsátásakor már régen törvénynyé váltak, államok alkotmánya, melyek 1873-ban már megszűntek létezni. A Taschenbuch tehát legfőlebb alkotmánytörténeti kutatások céljából használható.

Laferrière és Batbie-nak Európa és Amerika alkotmányait tartalmazó, 1869-ben megjelent munkája,² a mellett, hogy részben elavult s hogy az említett világrészek alkotmányainak nem teljes gyűjteménye, commentárral sincs ellátva s nem is egészen megbízható.

A mi végre Demombynes-nek az európai államok közjogi, közigazgatási és igazságszolgáltatási szervezetét magában foglaló művét illeti,³ ez nem szöveg-gyűjtemény, hanem az európai államok kivonatos közjoga.

Mindenesetre Darestet kellene tehát követnünk egy magyar szöveg-compilatio készítésénél. Egyelőre azonban, úgy hiszem, az európai államok alkotmányainak összegyűjtésére

¹ *Parlamentarisches Taschenbuch*. Herausgegeben von Dr. A. Rauch. 3-te vermehrte Auflage. Plauen. Verl. von Aug. Schröter. 1873.

² *Les constitutions d'Europe et d'Amerique*, par Laferrière et Batbie. Paris, 1869.

³ *Les constitutions européennes, parlements, conseils provinciaux et communaux et organisation judiciaire dans les divers états de l'Europe*, par Demombynes. Deuxième édition. Paris, 1883.

szorítkozhatnánk. A magyar közönségnek első sorban azokat az államokat kell megismernie, melyek közelebb vannak hozzá, melyekkel folytonos és állandó érintkezésben van. De meg teljesebbé is lehetne tenni a compilatiót, ha körét eleintén szűkebbre szabjuk. A munka így is nehéz lesz s igénybe fogja venni a szakemberek minden erejét. A sikertől függ, hogy az európai alkotmányok magyar nyelvű gyűjteménye idővel az *összes* modern alkotmányok teljes gyűjteményévé nőjje ki magát.

Ballagi Géza.

I R O D A L O M.

*A fény- és színcontrast psychologico-aesthetikus jelenlősége.*¹

A viszonzóság törvénye szerint az öntudattartalom minden egyes eleme intenzitására, színezetére nézve az öntudattartalomnak többi jelenlévő alkatrészei által befolyásoltatik. A psychikus sphaërának azon részében, melynek elemeit látóérzékünk közvetítése által nyerjük és mely főleg az értelmi működésekhez (pl. külvilági tárgyakra való visszaemlékezéshez, vagy azok emléképeiből összeállított képzeletekhez) szolgáltat anyagot, a viszonzóság törvénye azt fejezi ki, hogy minden látóérzéki benyomás, mely tehát térbeli elhelyeződés, fényerő és minőség jellegével bír, nemcsak egymagában, kizárólag csak a feltételező tárgynak megfelelően lép fel, hanem éppen az említett három jellegét illetőleg a többi, az öntudattartalomban egyidejűleg jelenlévő látás képzet által nagy mértékben befolyásoltatik; és így lehetséges, hogy egy és ugyanazon tárgynak a retina ugyanazon helyére vetített képe egyszer ilyen, máskor olyan érzéki benyomást ébreszt, a szerint, a mint az egyidejűleg jelenlévő látásképzetek, legyenek azok akár egyidejűleg ébresztett érzékletek, akár emlékképek, különbözők az egyik és másik esetben. Ha pl. télen, havazás alkalmával, megfigyeljük a hulló hópelyheket, úgy azokat fenn a magasban, a hol az alapot a világos égboltozat képezi, sötétszürkének látjuk, míg alant, hol a háttért földi tárgyak, házak stb. képezik, fehéreknek látszanak. Ezen subjectiv megkülönböztetésnek objective semmi különbség sem felel meg, magukat a tárgyúl szolgáló hó-

¹ Die psychologisch-aesthetische Bedeutung des Licht- und Farbencontrastes von A. Kirschmann. W. Wundt: Phil. Studien 1891. VII. Bd. 3. Heft